

"לדורות"

סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל שאלון לרישום קורות ניצולת השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית

וחינוכית. אוסף הסיפורים יעלה לאתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

אנו מודים לך מראש על הנכונות לשיתוף הפעולה.

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: רייכמן	שם פרטי: צ'בי
---------------------	------------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה

יש לרשום שמות ומקומות באותיות בדפוס (גם בלועזית) במקומות המסומנים

שם נעורים:	בלועזית REICHMAN	שם משפחה לפני המלחמה או בתקופתה: רייכמן
תאריך לידה: 22/07/1926	בלועזית HENIEK /HERSH	שם פרטי לפני המלחמה או בתקופתה: הרש / הנייק
מין: נ / ז	בלועזית LODJ	מקום לידה (ישוב, מחוז): לודז'
ארץ לידה: פולין	שם פרטי ושם נעורים של האם: נטלה וולפיש	שם פרטי של האב: דוד אליעזר
שם נעורים של האישה:	שם פרטי של האישה/הבעל (אם היה/תה נשוי/נשואה לפני המלחמה):	
ארץ המגורים: פולין	בלועזית LODJ	מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: לודז'
חבר בארגון או בתנועה: הנוער הציוני	מקצוע לפני המלחמה:	השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה:
מקומות מגורים בתקופת המלחמה (ישוב, מחוז, ארץ): גטו לודז' (רחוב פיבנה 10), אושוויץ, גרליץ		
האם היית בגטאות? אילו ומתי? גטו לודז', ספטמבר 1939-ספטמבר 1944		
האם היית במחנות? אילו ומתי? אשוויץ, במהלך כל חודש ספטמבר 1944 גרליץ, מאוקטובר 1944 עד סוף 1945 צעדת המוות – במהלך כל אפריל 1945 והשבוע הראשון של מאי 1945		
תאריך השחרור: 9/5/1945	מקום השחרור: גרליץ	
לאן עברת/חזרת לאחר השחרור (ציין מקום)? לודז'		האם שהית במחנה עקורים? שם המחנה?

שם האנייה (אם עלה בדרך הים): התקווה	שנת עליה: 1949	מקומות/מחנות בדרך לארץ: לודז', רייכברך (גרמניה), לייבכיים (גרמניה), גנואה, גלוגלסקה (איטליה), ספינת התקווה לארץ ישראל, חזרה לקפריסין, ארץ ישראל.
--	-------------------	---

אנא ספרי/י על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: משפחה, סביבה, ילדות ולימודים, עבודה, חברות בארגון): נא לכתוב בגוף ראשון

נולדתי בלודז' למשפחה של סוחרים. אבא ואחיו היו שותפים לעסק. לאבא היו 16 אחים ואחיות ולאמא היו 4 אחים ואחיות. גדלנו בבית מסורתי קל ושמרנו על החגים. למדתי בבית הספר העברי על שם פיינהאוז. שם למדנו פעם בשבוע עברית וחומש. קיבלתי חינוך מעולה ומפנק. יש לי אח אחד הצעיר ממני בשנתיים ושמו משה. בשעות אחה"צ הייתי חבר בנוער הציוני ובבית שררה רוח של ציונות, אך בשל המצב הכלכלי לא יכולנו להגיע לארץ שכן לאבא היתה חנות גדולה לגלנטרייה (סדקית, הלבשה תחתונה, ציוד לחייטים, ציוד לסנדלרים). העסק היה ברחוב ליסטופדה 11, מספר 30. הבית שלנו היה ברחוב מיילצ'רסקו 6. חיינו חיים מאושרים, המצב הכלכלי היה טוב. אמא היתה עוזרת בחנות ומגדלת אותנו בבית. היא היתה אמא למופת.

נא ספרי/י על קורותיך בזמן המלחמה

(ציוני דרך: מעצר וגירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים ביוזנראט/תנועות נוער/מחתרת/פרטיזנים, השתתפות בבריחה/התנגדות/לחימה, האם אדם/ארגון יהודי/לא יהודי סייע באופן משמעותי להצלתך; בריחה/הגירה בכפייה, פינוי/אווקואציה למרכז ברית המועצות):

תחילת המלחמה

ב-8 לספטמבר 1939 נכבשה לודז' ע"י הגרמנים. העיר היתה בעלת 750,000 איש. מתוכם 40% פולנים נוצרים, 30% יהודים, ו-30% גרמנים. אני בתור ילד אפילו לא ידעתי שחלק מהתושבים הם גרמנים, ורק בהמשך הסתבר לי שכל החברים הנוצרים שלי היו בעצם נוצרים. ביום כניסת הגרמנים לעיר אותם החברים הנוצרים שלי שמו על הזרוע את סימן צלב הקרס וכששאלתי אותם מה זה אומר שהרי חשבתי שהם פולנים הם ענו לי: "לא. אנחנו גרמנים שחיים בפזורה". בה בעת, האבות של אותם ילדים הפיצו כרוזים בעיר: "הפיהרר שיחרר אותנו".

מיד עם הכיבוש החלו הגרמנים לפעול נגד היהודים. באותה תקופה, כולם היו עדיין בבתים, אך היו הגבלות וגזרות קשות. למשל – ליהודים היה אסור להיכנס לבתי קולנוע, בתי קפה ומקומות ציבוריים. היו כרוזים שהישוו את היהודים לכלבים, סיסמאות כגון "היהודים זה האסון שלנו או "כשהדם של היהודים נשפך אנחנו מצליחים טוב יותר". היו מקרי שוד רבים של חנויות של יהודים, ומהחנות שלנו היו מוציאים בגזלה סחורות באמצעות משאיות 24 שעות ביממה. לאחר מכן בהמשך, החלו גם לשדוד את בתיהם הפרטיים של היהודים בליווי האס. אס. וכלבים גדולים ואכזריים. בכל בית היה שוער ואנחנו התאכזבו מאד מהשוער של הבית שלנו שליווה את האס. אס. והראה להם מיהו היהודי העשיר שאמור להיות אצלו רכוש רב. החיים החלו להפוך לגיהנום – אסור היה לצאת מהבית כי תפסו יהודים ברחוב והתעללו בהם, ובעיקר באלה שהיו להם זקנים, שכן היו תולשים להם את הזקן עד זוב דם וזאת בליווי כלבי טרף.

שבועיים לפני פרוץ המלחמה כבר היו שמועות שהגרמנים מתקרבים לפולין וכן היו שמועות מאוד לא טובות לגבי היהודים. בשלב זה אבא החליט לנסוע לורשה, הוא השכיר עגלה של גוי פולני ולקח אותנו ועוד כמה חפצים אישיים ויחד נסענו 120 ק"מ לורשה. לנסיעה הצטרף אלינו גם בן דוד שלי, איזק רייכמן, שברח מהצבא הפולני, כי ראה שזה צבא חלש ומפורק. בדרך התחילו להפציץ אווירונים גרמניים את האזור ואנחנו נעצרנו ליד כפר בשם גלובנו, ושם ישנו במהלך הלילה. כשראינו שלא ניתן להתקדם עוד, שילמנו כסף לעגלון והוא החזיר חזרה ללודז' את אמ'י, אחי ואיזק. אבא ואני החלטנו להגיע לורשה בכל זאת, באמצעות רכבות בורשה היה לי בן דוד שהיה לו מפעל לצוארונים. הגענו לורשה ושם בן הדוד שלי הציע לאבי שיהיה סוכן שיפיץ את הצוארונים בין החנויות. בהתחלה זה עבד, אך גם בורשה היתה בעיה עם היהודים ולא ניתן היה להפיץ יותר את הצוארונים, אז חזרנו הביתה ללודז'.

עם תחילת כיבוש הגרמנים נושא המזון החל להחמיר, ונוצרו תורים ליד המאפיות. החנות שלנו כאמור נשדה, אך אבא הצליח להציל קצת מהסחורה, ואמא, כדוברת גרמנית רהוטה, החליטה להעביר לקאליש (מקום הולדתו של אבי) מוצרי סדקית ובתמורה להביא משם מזון, הן לצורכנו והן על מנת שנוכל לסחור בו. לאמא היה מראה ארי, אבא סידר ניירות מהמשל הגרמני באמצעות חבר שלנו, ואז היא יצאה לדרך לקאליש עם שתי מזוודות מלאות סחורה ואיתי. אמא אמרה לי שאשתוק כל הזמן ואהיה כמו אילם כי לא

ידעתי גרמנית. הגענו לתחנת הרכבת והיא היתה מוצפת בחיילים נאצים עם קסדות מעוטרות בגולגולות. באמצע הנסיעה ברכבת נכנסה ביקורת של חיילי אס. אס. והם ביקשו לראות תעודות. אני פחדתי פחד מוות. הקצין החליף כמה מילים עם אמא, ועזב את הקרון. הגענו לקאליש באמצע הלילה ולקחנו עגלה, מעין כרכרה, שתביא אותנו למשפחה ברחוב קנוניצקה 4. הם היו בטוחים שאלו גרמנים שבאו לאסור אותם, וממש לא האמינו איך העזנו להגיע במצב הזה. החלפנו סחורות ולאחר יומיים חזרנו חזרה ללודז'. זה נתן לנו פרנסה לתקופה הקשה עד לכניסה לגטו. את המסע הזה עשינו פעמיים. אח"כ זה כבר היה בלתי אפשרי, וחוץ מזה גם כבר לא נותרו לנו יותר סחורות.

גטו לודז'

בלודז' היו שני אזורים של גטו שביניהם היה גשר עץ למעבר. הגרמנים פרסמו כרזות ברחובות שהיהודים צריכים לעבור לרחובות המופיעים בכרוז – ללייצמנשטאט גטו, עד תאריך מסויים תוך שבוע ימים, וכי ניתן לקחת מה שרוצים (לאחר מה שנותר מהגזל). אבא פנה לחיילים הגרמנים שהיו נוהגים לקנות אצלו בחנות בעבר על מנת שיימצאו לנו איזו דירה אנושית בגטו, ובהמשך באמת מצאו לנו דירה ברחוב פיבנה 10, זה היה חדר אחד גדול ללא שירותים וללא מטבח. בתחילת ינואר 1940 עזבנו את הדירה ולקחנו איתנו את הדברים החיוניים שנותרו לנו והלכנו עם עגלה לדירה בגטו.

הגטו התנהל כך שיהודים שיכולים לעבוד יילכו לעבוד, ומי שלא מסוגל לעבוד, ימויין ויישלח להשמדה. חד וחלק. בגטו הקימו מפעלים לענפי יצור שהצבא הגרמני היה זקוק. אח שלי עבד במפעל מתכת ואני במפעל נגרות. על מנת לקבל הקצבת מזון זעומה היה צריך לעבוד ואנחנו עבדנו גם בעבודות ציבוריות, כגון הורדת שלגים ברחובות, ניקיון רחובות, הוצאת פסולת מהשירותים הציבוריים, וכיו"ב.

בגטו הוקם יודנראט, בראשות חיים רומקובסקי, שהיה ראש הגטו היהודי שנבחר ע"י הגרמנים. הם הכריחו אותו ללכת עם אקדח ביד, אפילו שהוא לא רצה בכך, אחרת הם היו יורים בו. הוא היה אדם מבוגר, אלמן ללא ילדים, כבן 65-70, ולפני המלחמה הוא היה מנהל של מספר ארגונים יהודיים, ניהל מוסדות צדקה והיה מעורב בקהילה היהודית. לכן הגרמנים בחרו בו למרות שהוא ממש לא רצה בכך. בגטו כל דבר היה נקבע ע"י הנאצים בכוח ותחת איומי נשק, וכך גם נאלץ רומקובסקי לעמוד בראש הגטו, והוא הקים מינהל של הגטו שכלל אדמינסטרציה, אספקה, מפעלים, ניקיון משטרה יהודית וסדר בגטו. כמו כן הוא שימש כמתווך בין הגרמנים ליהודים.

האוכל שקיבלנו בגטו היה קילו אחד של לחם למשך שבוע ימים. הלחם היה עשוי מחומרים גרועים מאוד, וגם את זה קיבל רק מי שעבד. קיבלנו גם מנה של מכולת למשך חודש שכללה שעועית, אורז, חיטה שרופה ששימשה בתור "קפה", ושמן מרגרינה. הכמויות היו קטנות ולא מספיקות אפילו לשבוע אחד, וזה היה אמור להספיק לנו לחודש שלם. אמנם לכל אחד היה כרטיס להקצבת מזון אבל ברור שבמצב כזה נוצר בגטו שוק שחור.

שערי הגטו ננעלו ליציאת יהודים במאי 1940, ובמהלך ארבע וחצי שנות הגטו לא נולד בו אף ילד. בגטו היו תנאים לא אנושיים. הוא היה מגודר בחוטי תייל ומגדלי שמירה של חיילי אס אס והיו גם גדרות חשמליים. המצב ההגיני היה מאוד לא טוב, הקור הקשה וחוסר המזון נתנו את אותותיהם. אבא שלי החליט בראשית הדרך להעמיד דוכן למכירת מוצרים ואנשים החליפו מוצרים שונים, כמו נעליים, תמורת מזון. אבי לא עבד במפעלים אלא בעבודות ציבוריות ובערב הוא היה יוצא למכור בדוכן. הוא בעצם מעולם לא עזב את חיי המסחר. אמי החלה לעבוד במפעל שבו סרגו מגפי קש אותם היו מרכיבים החיילים הנאצים על נעלי הצבא שלהם בחזית הרוסית.

בשנת 1941 היה חורף קשה ביותר, סופות עזות וקור חודר לעצמות שקשה לתאר. הדבר הקשה ביותר היה שלא היו אמצעי בערה לחימום ואנשים בלית ברירה החלו לשובור את חלקי הרהיטים האחרונים על מנת לחמם קצת את מגוריהם. אבא, שהיה עובד בעבודות ציבוריות ברחוב, היה אוסף כל בדיל או חפץ ומביא הביתה כדי שנוכל חמם את החדר. הכפור בחדר נצץ מהקירות כמו גבישי קריסטלים, ובכזה חדר חיינו כל העת. כתוצאה מהקור העז קפאה האצבע שלי בכף רגלי הימנית, ועד היום אני סובל מכאבים המוני אנשים מתו מהכפור ומהרעב הכבד שפקד את הגטו. מדי יום היו כ-160 לוויות. בגטו היתה שכונת בלוטי, שהיתה שכונה ענייה מאוד, ושם היה בית הקברות בו היו קוברים את היהודים בקברי אחים – עשרה אנשים בקבר אחד. אף על פי כן, מספר היהודים בגטו נשמר כל הזמן, למרות התמותה הגבוהה, וזאת כתוצאה מהזרמת יהודים פנימה מהאזורים הקרובים ללודז'. היודנראט היה מעביר דיווח לגרמנים כמה יהודים מתו ובהתאם היו מכניסים יהודים נוספים לגטו על מנת שיהיה מי שיעבוד במפעלים. מטרת הגרמנים היתה כפולה – גם השמד וגם הצורך בייצור. כלומר – שהייצור לא ייפחת אבל שהיהודים ימשיכו למות. הנהלת הגטו ניהלה אותו על פי מדיניות הגרמנים ושיתפה פעולה בדלית ברירה. מנהל הגטו חשב כל הזמן שהמלחמה תסתיים במהרה ושומר על קבוצת פרוטקציונריים שהיו כולם אקדמאים לפני המלחמה. זאת היתה נבחרת שנקראה "ביירט", ומטרתה היתה שחבריה יעידו לטובתו לאחר המלחמה שהוא פעל בלית ברירה. על כן הם קיבלו הקצאות מיוחדות למזון על מנת שלא ימותו ברעב ויישרדו גם לאחר המלחמה. במהלך השנה היתה לאחי הרעלת כליה שגרמה לו להקיא כל דבר, אפילו מים, אמא לקחה אותו לבית החולים בגטו שם הוא עבר ניתוח לכריתת הכליה. הוא סבל כאבי תופת ודוד אבא הצליח לארגן לו מחוץ לגטו 12 זריקות מורפיום.

בראשית 1942, אבי נפטר משחפת כתוצאה מחוסר תזונה והתנאים היומיומיים של הגטו (כשהשחפת כבר אז היתה מחלה שחלפה מהעולם), שכן מהמנה הקטנה של המזון שלו הוא ויתר למעננו, וצרך בעיקר מים. שבורים ובוכים הגענו לבית הקברות ובאותו הזמן הביאו עוד 120 מתים. אך בכל זאת את אבא קברו ביחידות, שכן היתה לנו פרוטקציה. דוד שלי, אח של אמי, שמו אבא וולפיש, שהיה חבר של מנהל הגטו מלפני המלחמה. וולפיש היה בהתחלה בכלא קופרניקה של פושעים חמורים מחוץ לגטו, מאחר שכשהנאצים באו לשדוד את דירתו, הם לא מצאו כלום וטענו שהוא מסתיר. לאחר מכן וולפיש עבר לגטו משום שהוא היה במקצועו רואה חשבון, וכך יכול היה לעזור בניהול הכספים בגטו. כשהוא הגיע לגטו, מנהל הגטו אמר לו שהוא יהיה חבר בבירט וכן שהוא יהיה קומיסר במאפייה כך שהוא יוכל לאכול שם לחם כל היום ואז את קצבת הלחם שמגיעה לכל אחד, שזה 200 גרם ליום – פרוסת לחם רטובה ועל כן גם כבדה, הוא יוכל לתת אותה ואת התלושים שלו לנו. וזה אכן מאוד עזר לאחי ולי, שהיינו אז באמצע תהליך הגדילה. גם דרך הלחם ניסו להשמיד אותנו.

בשנת 1942, נערכה בגטו ה"שפרה" (מצור). זה התבטא בסגירת הרחובות בתוך הגטו ע"י חיילי אס. אס. כמו כן קבוצה של אס. אס. מלווה בכלבים עברה מדירה לדירה על מנת לחפש אנשים שמסתתרים או כאלה שאינם עובדים או כאלה שלדעתם אינם פרודוקטיביים ולכן אין סיבה להחזיקם בגטו ולאפשר להם קיצבת מזון. לא היתה פינה או מקום מסתור שלא נבדקו. אלה שנמצאו קטינים, חולים, או לא יעילים הובלו לנקודה שמשם הוצאו להשמדה. ה"שפרה" נמשכה כשבוע ימים, ואלפים נאספו ונשלחו להשמדה, ובהם גם אמא. אמא היתה בת 47-48, כל מאורעות הגטו – הסבל שלנו, מותו של אבא והייסורים הרגילים השפיעו על המראה החיצוני של פניה. באחד מימי ה"שפרה" אחי ואני עבדנו כרגיל במפעלים, ואמא מתוך אילוץ החליטה לעשות את עבודת ייצור נעלי הקש בבית, וזאת כמובן בהסכמת הנהלת הגטו. באותו יום אומלל הגרמנים בביקורם בדירה שלנו, ולמרות שראו את הייצור של אמא, חשבו שהיא כבר לא כל כך מתאימה לעבודה בגלל מראה פניה, והחליט לשלוח אותה לאושוויץ. אחי ואני חזרנו הביתה וראינו שאמא איננה. היה ברור לנו בדיוק מה קרה. בתוך הגטו, באזור שלנו, היה גר דוד שלנו, סטשק מינץ (שהיה גיסו של אבי מקאליש), הוא היה אקדמאי ולכן קיבל תפקיד בזונדר קומנדו, שהיתה המשטרה היהודית לתפקידים מיוחדים, שבין היתר היתה צריכה ללוות את המשלוחים של המסכנים לאושוויץ. הדוד שלנו בדיוק חזר ממשמרת בעבודה, והוא שמע מאיתנו שלקחו גם את אמא לאושוויץ. הוא מיד רץ לאחד החברים שהיו אמורים להיות באותה משמרת, ומסר את הפרטים של אמא, וביקש להציל אותה בכל האמצעים. אמא כבר היתה על הקרון המחניק ברכבת לאושוויץ, ורק מזה היה אפשר למות. בדרך שלא ידועה לנו – אמא חזרה הביתה!!! זאת היתה תחיית המתים. השמחה שלנו היתה קשה לתיאור. בכינו וצחקנו עם אמא למרות הרעב הקשה.

בסוף 1943 הגטו החל להתרוקן, וכבר לא היו רזרויות לשלוח פנימה לגטו. אוכלוסיית הגטו קטנה משמעותית והגרמנים החליטו לפנות צד אחד של הגטו ולרכז את כל תושבי הגטו בצד אחד - בבלוטי. את הצד שלנו החליטו לסגור. זה היה האזור של היבוא והיצוא של סחורות המפעלים. דודה שלנו, הינדה קורץ, אחותה הגדולה של אמי, גרה בצד שעדיין נשאר, ואנחנו כמובן הצטרפנו לדירתה הצנועה. היא גרה שם ביחד עם שתי בנותיה סלה ודורקה. בעלה נפטר עוד לפני המלחמה מסרטן וכולם קינאו בו על שלא היה צריך לעבור את הגיהנום הזה. אז היו מקנאים במתים.

שנת 1944 היא השנה האחרונה של גטו לייצמנשטאט. הגרמנים ראו שהייצור שלהם הולך ופוחת והחליטו לעשות סלקציה נוספת במפעלים. יתרת האנשים שנותרה בגטו, אלה שהיו עדיין יצרניים, זכו למנות מזון משופרות במעט. זה אמנם ממש לא היה הרבה אבל אז לכל פירור היתה משמעות. הצלחנו לשמוע מכאלה שהיו מאזינים למקלטים מוסתרים שיש מפולות גדולות לגרמנים בחזיתות וכך קיבלנו חיזוק מוראלי להמשיך ולשרוד. אולי בכל זאת מתקרב הקץ לסבל. בינתיים הגרמנים החליטו לצמצם את כמות המפעלים ולהשאיר רק את המפעלים החיוניים ביותר, ובכלל זה סגרו את המפעל של אמי, ואת מפעל המתכת של אחי. עם זאת באותו הזמן יצאה כרוזה שמי שעדיין עובד במפעל חיוני ויכול לקלוט אליו את בני משפחתו. וכך אמי ואחי גויסו למפעל הנגרות שבו עבדתי. יצויין שאני כמובן לא הייתי נגר, ועל כן עשיתי בגיל צעיר מאוד עבודות סבלות פשוטות של העברת קרשים וקלונסאות עץ כבדים מאוד, מה שגרם לי לפגיעה קשה בעמוד השדרה ולנכות. כעבור מספר חודשים החליטו הגרמנים לחסל סופית את הגטו ולשלוח את כל היתר לאושוויץ. היום הגיע ובא תורנו. היינו אמורים להתייצב בחצר המפעל למשלוח בלתי ידוע. לא ידוע לי מה עלה בגורלה של יתר משפחתי.

תמו 68 חודשים ו-9 ימים בגטו לודז'.

הנסיעה לאושוויץ

מחצר המפעל בגטו אספו אותנו במכוניות מסע גדולות. נכנסו בעמידה למשאיות, והביאו אותנו למקום שממנו היינו אמורים לעלות על רכבת שמיועדת להובלת בהמות, כ-100 בני אדם בקרון. הכי מאושרים היו אז הילדים הקטנים מאוד שפשוט לא הבינו מה קורה סביבם. בכניסה לכל קרון עמד קצין אס. אס. ודחף לכל אדם מנת לחם ונקניק, ללא שתיה, והחל לדחוס אותנו פנימה. לקרון היו שני פתחים קטנים מאוד, וכבר ראינו את הייאוש המצפה לנו. בתוך הקרון עמדנו בצפיפות אדירה. חוסר האוויר והמחנק היו מורגשים כל העת. אני נדחפתי לאחד מקירות העץ של הקרון ושם היה חרוט במסמר המשפט: "יהודים הצילו את עצמכם אתם הולכים למות".

הנסיעה היתה צריכה להיערך כשעתיים אבל היא נמשכה עד אינסוף, ואני חושב שהיטלטלנו בה במשך יום שלם. הזמן נתן את

אותותיו ונשמעו זעקות "מים, מים", "הצילו, הצילו", אך אין מושיע. אנשים החלו להתעלף. לא היו בקרון שירותים והריחות היו מצחינים. עד יום מותי לא אשכח את הנסיעה הזאת. אלה היו השעות הקשות בחיי. הריחות הרעילו את האוויר, והקרונות היו כה דחוקים עד שלא היה ניתן להכניס סיכה אחת פנימה. פתאום נזכרתי שאמי ואחי נדחפו למקום אחר בקרון והייתי מודאג מאוד לגבי גורלם.

אושויץ

כשהגענו לאושויץ קציני האס. אס. ששמרו על הקרונות התחלפו באנשים ענקיים בלבוש אזרחי שנלקחו מהמדינות שנכבשו ע"י הנאצים (צרפת, הולנד, לוקסמבורג) והם היו צריכים לאסוף את המטלטלין שלנו ולהוביל אותנו למיון. הם צעקו עלינו: "ראוס! ראוס!" (החוצה! החוצה!). היה עלינו לצאת מהקרונות ולהשאיר את החפצים שלנו. יצויין שכשהיינו בלודז' אמרו לנו לקחת את כל המטלטלין שלנו כי אנחנו נוסעים לגרמניה לחיים טובים יותר, כאות הערכה על כך ששירתנו את הרייך הגרמני במשך ארבע וחצי שנים. אנחנו היינו בייאוש כל כך גדול, ורק ייחלנו למעט תקווה כך שהאמנו שאולי בכל זאת אין מדובר בשקר. ירדנו מהקרונות ו"אנשי קנדה" הובילו אותנו לכיוון הסלקציה, שם ייקבע מי לחיים ומי למוות. האנשים בשארית כוחותיהם יצאו מהקרונות והצטרפו לשורות. שורה אחר שורה, ובין השורות עומד קצין אס. אס. עם מקל וכלב והוא היה ממיין את האנשים וקובע – שמאלה לתאי הגזים או ימינה לחיים, לאנטונג, שהיתה מעין מקלחת ואבקת DDT, כדי לטהר מהכנינים והלכלוך. ראשית, הפרידו ביו גברים לנשים. אני הסתכלתי לכיוון אמא ופתאום ראיתי שמעבירים אותה שמאלה (לכיוון המוות). הייתי המום ונפחד ונרעד. שמעתי את זעקתה האחרונה "הנייק! הנייק! תשמור על הילד! נפגש אחרי המלחמה בבית בלודז'!" כך היא אמרה בכוחותיה האחרונים ולא הבינה שהיא מובלת לכיוון תאי הגזים. זאת היתה הפעם האחרונה שראיתי אותה. הסתכלתי על אחי, אך היה אסור לנו לדבר.

הרעב הציק לנו. הלחם שקיבלנו בכניסה לקרון התייבש כבר. שלושים שעות לא היה בפינו כלום. בלענו את הלחם מבלי ללעוס. לא ידענו מה מצפה לנו – הפחד היה אדיר, אמא נתעזבה מאיתנו ולא ידענו מה צופה לנו העתיד. גם הגיבור הגדול ביותר היה נופל שם. פתאום חשתי חולשה ורעב והסתכלתי על אחי. איך מתגברים על המחסבות הקשות האלה? הידיעה שכל רגע יכול להיות משהו כשאנו שומעים את רשרוש האש של המשרפות באושויץ ורואים את העשן השחור מיתמר מהארובות. הייתי בפחד אדיר ושאלתי את עצמי איך ממשיכים! פתאום קרה נס ואחד מאנשי קנדה תפס את אחי, הוציא אותו מהשורה ונעלם איתו. עכשיו אני בלי אמא ובלי אח. מיד לאחר מכן הגיע אס. אס. והעביר אותי לימין. אך איזה ערך יש לזה אם נשארת לבד? את אלה שהופנו לצד ימין הובילו אנשי קנדה למקלחות לטיהור. כנראה שזה שהוציא את אחי ריחם עליו והחליט להצילו. אני מתאר לעצמי שזה בגלל שאחי גם לאחר 4 וחצי שנים בגטו, נותר ילד יפה במיוחד. אני נכנסתי למקלחת, ולפתע שמעתי את אחי משה צועק: "הנייק, הנייק, אני איתך פה!". השמחה והצער התערבבו יחד, אנחנו היינו שנינו, אך עדיין שאלתי איפה אמא (אחרי שפתאום קיבלתי את אחי, נהייתי קצת "חמדן" ורציתי גם את אמא).

אחרי שיצאנו מהמקלחות הובלנו לצריפים. כל צריף היה למעשה בלוק גדול שמחולק בערך לחמישה חדרים ("שטובות"). לכל בלוק וחדר היה אחראי בלוק וחדר, שאלה היו יהודים ותיקים יותר באושויץ שנהנו מתנאים טובים יותר. אלה היו מבנים מעץ, והבלוק שלנו היה נקרא בלוק של סוסים. דרגשי העץ עליהם ישנו היו בשלוש קומות. כל אחד קיבל שמיכה דקה מאוד, וקערה מאלומיניום לאוכל. בחצר היו שירותים ומקלחון שפתוח משני הצדדים. בכל בלוק היו כמאה איש ובכניסה לבלוק קיבלנו חתיכת לחם וסבון שעליו היה כתוב RIF (ריין יודן פאט = שומן יהודי טהור). זה היה סבון שעשוי מהשומן שניגר מהיהודים שנרצחו ונשרפו באושויץ.

למחרת יום ההגעה שלנו, השכימו אותנו בשעה חמש בבוקר ושומרי המחנה הצליפו בנו בשוטים וצעקו עלינו לצאת החוצה. היינו צריכים לרוץ לפינת הרחצה, אך לעתים לא היינו מספיקים כי בשעה חמש ורבע היינו צריכים לעמוד במפקד בשורות לצורך ספירה והכרזה כמה היו אתמול וכמה נותרו היום. חילקו לנו לחם דביק ותחליף קפה בכלים העלובים שלנו. זה היה כל המזון שלנו עד חלוקת המרק המימי האפור בשעה 12:30 בצהריים. בכך הסתכם כל המזון שקיבלנו במשך 24 שעות. כך עברו הימים וכל יום היה נראה כמו נצח.

ביום השלישי לשהותנו באושויץ הגיעה הנחיה של השלטונות להפריד בין המבוגרים לילדים. אותי העבירו לבלוק מספר 10, הבלוק של המבוגרים, ואת אחי לבלוק מספק 23, הבלוק של הילדים. זה מאוד הדאיג אותי כי היתה לי הרגשה שלהיות בבלוק של הילדים זה מסוכן. פניתי לאחי ואמרתי לו: "מוישה, נאכל שנינו את מנת הלחם שלי ואתה תישן איתי בדרגש שלי", על מנת שיהיה לי שקט נפשי. יום למחרת הסתבר לי שהיו לי תחושות נבואיות. אכן חיסלו את בלוק 23 ושלחו את כל הילדים שבו להשמדה במשרפות של אושוויץ. הם רצו להיפטר מכל הילדים שלדעתם לא היו פרדוקטיביים. אי אפשר לתאר עד כמה הייתי מאושר על שהצלחתי להציל את אחי. חלקנו במנת הלחם שלי למרות שזו היתה דרך בטוחה לרעב כרוני, אך כל כך אהבתי את אחי ולקחתי על עצמי את האחריות הכבדה בידיעה שהוא נמצא איתי באופן בלתי לגלי. כשהיה המפקד בבוקר הוא היה בורח להסתתר במקלחת. זאת היתה דאגה כבדה אך קיוויתי שהכל ייגמר מהר. ביקשתי ממנו שלא ידבר על כך עם איש ובלילה הייתי מכסה אותו בשמיכה כדי

שלא ייראו אותו ואני נשארתי כמעט עירום. זאת היתה העזה בלתי רגילה מצדי אבל לא היה לי מה להפסיד. היהודים האחרים כמובן ראו ושתקו.

אני זוכר שבאחד הימים במהלך חלוקת המרק בשעות בצהריים, שני "שבויים" יהודים הובילו דוד מרק רותח ופתאום אחד המסכנים שהרעב העביר אותו על דעתו התנפל על הדוד והכניס את ידיו לתוכו בניסיון להוציא כמה חתיכות תפוח אדמה שלא היו שם בכלל. ידיו נשרפו בצורה קשה, והוא התעלף מכאב רב. באותו הרגע איש אס. אס ירה בו למוות. הם הרי לא צריכים אנשים שמתעלפים – אנחנו ראינו זאת במו עינינו.

כאן באושוויץ הגרמנים יצרו תנאים איומים שהפכו את האנשים לחיות. אני נזכר בדברים שהיום נראים לי בלתי אפשריים, כמו למשל אנשים שהיו שותים מרק רותח ללא כף. התנאים היו איומים – צלם האדם הלך ונעלם. היינו מלקקים את הנוזלים מכלי האלומיניום עם הלשון והאצבעות כדי לנצל כל טיפה. באחד הערבים באמצע הלילה שמענו שד"ר מנגלה עובר עם כלבים ומחפש קורבנות. לא ידענו לאיזה בלוק הוא יכנס. היה לנו מזל שמנגלה לא נכנס בסופו של דבר לבלוק שלנו, אך אחי שלא היה בטוח בכך, רץ והתחבא במקום המסתור באזור המקלחת. ואני לא ידעתי מה יותר גרוע וממה לפחד קודם – שאחי ייתפס או שמנגלה יכנס לבלוק. כשהמצב נרגע, אחי חזר לבלוק ואנחנו התחבקנו והתנשקנו – זה היה רגע מאושר.

אנחנו למעשה היינו במחנה המעבר בירקנאו אושוויץ והיינו מועמדים למכירה לידי קניינים גרמניים. זה היה החלום שלנו – לא יאומן אילו שאיפות היו לנו אז. התקווה הגדולה ביותר שלנו היתה לעבור למחנה ריכוז. הקניינים היו משלמים לשלטונות אושוויץ כסף בעבור כל "שבוי" על כך שהם שיכנו אותנו ונתנו לנו אוכל, תחבורה וסבון. כאן המקום לציין, שלאילו שהיו במחנות העבודה באושוויץ היו מספרי קעקע על הזרוע. לעומתם לנו, היו מספרים על החולצה בחלק הקדמי, באזור הלב. המספר שלי היה 12267.

באחד הימים במהלך השבוע השלישי לשהותנו באושוויץ, החליטו לערוך סלקציה בבלוק. הפחד במהלך כל התקופה באושוויץ היה בלתי יתואר והיה משגע את חושינו. כל אותו הזמן הזה לא ידענו כמה זמן נותר לנו להיות במחנה הארור הזה. היתה תחושה שבלתי אפשרי להמשיך כך, ובמיוחד נוכח העובדה שאחי ואני היינו על מנת לחם של אדם אחד, וכך היו ימים שאחי פחד לצאת לקחת מנת מרק והוא היה שותה מהמנה שלי. במהלך היום לא היינו עושים כלום – בעיקר רק מפחדים. הרעב היה חזק מאיתנו ובלתי נסבל. יום אחד החלטנו להסתכן. אחי התייצב למפקד בבוקר ואמרנו מה שיהיה – יהיה. וזה הצליח!! באיזשהו אופן, לא ברור כיצד, הוא הצליח להצטרף למניין הבלוק – זה לא היה מובן איך, אבל שם אי אפשר היה להבין הכל.

המצב היה מדכא ביותר והרגשנו כיצורים ללא תקווה. אך שוב המזל האיר לנו פנים, ויום אחד בסוף השבוע השלישי, הגיעה הוראה מראש הבלוק לא להתפזר לאחר המפקד, כי נציגי המפעלים הגרמניה הגיעו והם זקוקים לכוח אדם איכותי. אני חשבתי לעצמי שאולי אהיה בין אלה שייזכו לעזוב סוף סוף את המחנה המקולל הזה – אושוויץ בירקנאו (שהיה מחנה צוענים ששימש מעבר להשמדה או ליציאה לעבודה). היה צריך להיות מפלדה כדי לראות כל יום את הארובות המעשנות והרגשות שלא נתנו לנו מנוח. אך פתאום, כאמור, הגיעה ההודעה מהקאפו, שעלינו להסתדר בשלוש שורות. אחי ואני עמדנו בשורה השנייה, כי חשבנו שכך נוכל אולי ללמוד איך להתנהג כפי שנראה מה קורה בשורה הראשונה. חבורה של גרמנים בלבוש אזרחי, מלווה בשני אנשי אס. אס. התקרבה אלינו, ואחד האזרחים הכריז ברמקול "אנו נציגי מפעל ווגונאן-באו" (מפעל לייצור קרונות) "אנו זקוקים לבעלי מקצוע שונים לעבודות מתכת ומכניקה". אחי עבד בגטו במהרטה ברזל אבל אני הרי עבדתי בנגרות. בין רגע, אמרתי לאחי שאני פתח משום שחשבתי שלהיות פתח זו מלאכה פשוטה ואני אגיד שהייתי חותך עיגולי פח לסירים. כך סיכמנו אחי ואני. נציגי המפעל התחילו להכריז את שמות בעלי המקצוע שהם זקוקים להם, כשהם הכריזו "טוקר" (חרט) אז אחי התייצב בשורה יחד עם האחרים. באותו הרגע הם שלחו בהם מבטים אכזריים ואז אחד מהם אמר לאחי באכזריות: "אתה חרט? אתה הרי ילד!" ואז צחק ואמר לחברו: "לא חשוב... גם אם לא יהיה טוקר טוב אז צריך במפעל גם שוטפי רצפות". וכך העבירו את אחי לצד שיוצא למפעלים. אני נשארתי עדיין בשורות עם דפיקות לב מואצות, ופתאום שמעתי אותם מכריזים: "בלכר" (פחח). קפצתי מיד מהשורה ועברתי לקבוצת העובדים, זה נתן לי כוח ואומץ שלא היו לי קודם לכן. התקווה היתה אדירה. אחי ואני היינו באותה קבוצה אך אחי לא הוציא מילה מהפה מחשש שיחשדו שאנו אחים. בעלי המפעל הסתלקו מהמקום, אנשי וורמאכט החלו להעמיס אותנו על משאיות, ונתנו לנו מנת לחם ונקניק, כי היינו פרודוקטיביים. היינו בדרכינו למקום לא ידוע, אבל תודה לאל שאושוויץ כבר מאחורינו. תודה לאל שהגיהנום הזה שנראה כמו עשר שנים כבר נגמר. מי יודע – אולי נצליח לשרוד ולהיפגש בסוף עם המשפחה. העלו אותנו למשאיות ולאחר שעות של נסיעה הגענו לגרליץ, שם חיכה לנו מחנה הריכוז גרליץ, ומפעל הקרונות.

מחנה הריכוז גרליץ

זו היתה הפעם הראשונה שאנו במחנה ריכוז. החוקים היו אמנם שונים, אך האווירה מאוד קשה. ראש המחנה היה לבוש בחליפה אזרחית עם ציור על הגב של צלב בצבע אדום-חום המסמל "שטרפלינק", זהו אדם שביצע פשעים קשים מאוד (הגרמנים לקחו אסירים כבדים ואכזריים ושלחו אותם לנהל מחנות ריכוז). כמו כן היה במחנה לאגראקאפו, הוא היה הקאפו היהודי הותיק ביותר במחנה שידע להרביץ באופן יוצא מן הכלל ובו זמנית ללקק לשלטונות הגרמניים במחנה. המחנה עצמו היה תחת פיקוח ושמירה של אס. אס.. המחנה היה מחולק לבלוקים, ולכל בלוק היה קאפו אחראי. כל בלוק היה מחולק לצריפים. המחנה עצמו היה מחנה גדול

שמוקף בגדר תייל. בכניסה היו שומרי אס. אס. והמגורים שלהם, בניין המטבח ומקלחות עם גג אסבסט שהיו חסומות בפחים שמגנים מפני הרוח. היה מותר להתקלה רק בבוקר ובכלל במחנה היו רק גברים. פעמיים ביום היה נערך מפקד – כשקמנו בבוקר וכשהיינו חוזרים מהעבודה במפעל אל המחנה. ההשכמה היתה בארבע בבוקר, זה היה דצמבר 1944, לגופנו חליפת בד מפוספסת וכפכפי עץ. הקור שבר את העצמות. לאחר ההשכמה היינו צריכים לסדר את המיטות, להתקלה במי קרח ולהתייצב בארבע וחצי למפקד לצורך ספירה. מספר האומללים הלך ופחת בגלל הרעב, החולי והחיסולים. היו במחנה גם יהודים שלא קיבלו תפקידים במפעל אלא עבדו בתחזוקת המחנה, בעיקר בעבודות ניקיון. לדעתי, הם היו יותר מסכנים מאיתנו מאחר והם היו כל היום תחת הפיקוח והביקורת של אנשי המחנה. שמענו שהם חטפו מכות שקשה לתאר, וכל מה שהם עשו לא מצא חן בעיני ההנהלה של גרליץ. נודע לנו שבגרליץ היו עוד 2 מחנות ריכוז אך לא היה לנו כל קשר עם האסירים שם והם עבדו במפעלים אחרים. המרק שהיינו מקבלים היה בעצם מים כהים, ולעתים נדירות היו בו מעט מאוד גריסים. זה היה כאילו מרק.

ליד המקלחות היו שירותים שהיו למעשה קרש עץ ארוך שבו היו חורים. היתה במחנה גם כאילו מרפאה שבה כמעט לא היה ציוד רפואי וניתן היה לקבל בה בעיקר עזרה ראשונה. אנחנו היינו בבלוק מספר 10 בצריף מספר 2 (מתוך 10 צריפים). הצריף היה עשוי מעץ ובו כשמונה עשר מיטות. המיטות היו עשויות ברזל, המזון עשוי מקש, והשמיכות היו ממש גרועות, שקלו כמו טון אבל לא חיממו בכלל.

מפקד הבוקר היה נמשך עד חמש בבוקר ואנו היינו מסתדרים לצעידה לכיוון המפעל, חמישה אנשים בכל שורה, וצועדים ב"שמאל-ימין-שמאל" לכיוון המפעל שהיה חלום עבורנו. מרחק הצעידה היה כשעה, כשישה וחצי קילומטרים. המפעל היה מפעל לייצור קרונות, אך בפועל ייצרנו שם שריוניות לצבא. בדרך למפעל היו בדלי סיגריות, והיו אנשים שעשו את טעות חייהם והתכופפו להרים אותם, ואז נורו במקום ע"י אס. אס. אבל היו כאלה שלא היה אכפת להם. החיים היו אז כל כך זולים, שלאדם לא היה אכפת אם הוא חי או מת. כשאנשים נורו בדרך, הגופות נאספו ע"י רכב משא, ואנחנו היינו חופרים בור במגרש גדול, ואז מכסים בעפר את הגופות שהוכנסו פנימה. לא היה גבול לאכזריות של הגרמנים. וכך, כשהיינו מגיעים למפעל בזמן הספירה בכניסה אליו – כבר היינו פחות אנשים.

לפני שנכנסו למפעל, הקומנדו-פיהרר שהיה אחרי על המצעד, היה נואם, ובחוצפתו הגדולה אמר "עליכם לשרת בנאמנות את העם הגרמני, עליכם לציית לפקודות הממונים במפעל, אין אוכל חינם, אתם אסירים שנקראים על פי מספר ולא על פי שם ועליכם לדאוג למכסת הייצור". מנהל המפעל עשה רושם מבהיל אבל הדרגים הנמוכים יותר היו נראים דווקא בסדר. כשהגענו לאולם הייצור התברר לנו שאין כל קשר בין המקצועות שקראו באושוויץ לבין המקצועות במפעל. העבודה היתה בהרכבות והלהמות בכעשרים תחנות שונות. החלקים של השיריוניות הגיעו מוכנים ולא היה צריך באמת בעלי מקצוע מיומנים בכדי לצרף אותם. התפקיד שלי היה להוריד את הצבע במקומות שהיה בהם זולין ואשר שימשו להזזת המוטות. אחי קיבל תפקיד ניקיון והיה צריך לטאטא כל היום את רצפת המפעל. בנוסף לכך אחי קיבל תפקיד נוסף להוביל יחד עם ילד נוסף את המרק בשעה 12 בצהריים. אז היינו מקבלים הפסקה של עשרים דקות. הודות לתפקיד הזה אחי ואני נשארו בחיים. כמאתיים מטר ממקום העבודה היתה קנטינה ששם מילאו את הדוד במרק. הטבחית היתה ממלאת את הדוד, לפי כמות של חצי ליטר לפועל, ובאותו הזמן טבחית אחרת נתנה לאחי וליילד הנוסף תפוחי אדמה וגריסים. אוכל נפלא שלא זכינו בו קודם לכן. הטבחית בכוונה מילאה את הדוד לאט, כדי שאחי והילד נוסף יוכלו לאכול ולשבו. כשאחי חזר משם, ראו על פניו שהוא אכל טוב. זה היה שינוי אדיר. הטבחיות כמובן הסתכנו, שכן בחוץ עמדו אנשי אס. אס. ולכן הילדים בלעו את האוכל במהירות רבה. בחדר האוכל היינו קבלים את המרק לפי כמות מדודה של סימון הקו בצלחת, וכאן המרק היה סמיך וטוב לאין ערוך מזה שקיבלנו בגרליץ או באושוויץ. אחי שהיה שבע כבר, היה נותן לי את מנת המרק שלו, ובכך גמל לי על כך שבאושוויץ הוא אכל מהלחם שלי. לי זאת היתה תקופה של גן עדן – סוף סוף הרגשתי קצת שובע. העבודה היתה אומנם מלוכלכת אבל לא עבודה פיזית קשה כמו זו שהיתה לי בגטו, וזה היה יתרון גדול.

כך היינו יום יום הולכים למפעל ובחזרה שעה כל כיון, ועוד עשר שעות עבודה במפעל. באחד הימים כשחזרנו מהמפעל, פתאום נזרקה חבילה מבניין לכיוון הדרך שבה הלכנו וממנה התפזרו תפוחי אדמה. היא נזרקה ע"י צדיק גרמני שידע מה קורה ורצה לעזור לנו קצת. שני "שבויים" שלא זכרו שאסור להתכופף, התכופפו לכיוון תפוחי האדמה ונורו במקום. כמו כן שני אס. אס. עלו לקומה הרביעית ממנה נזרקה החבילה וריססו את כל מי שהיה בדירה. האס. אס. פשוט חיסלו את הגרמנים שרצו לתת לנו קצת תפוחי אדמה. כשהגענו למגרש המדובר – שוב חפרנו בור וכיסינו בעפר את אלה שנורו. ושוב בספירה היו שניים פחות. אחי ואני תמיד השתדלנו לעמוד באמצע השורות, מאחר ולחפירת הבורות תמיד היו לוקחים את אלה שבצדדים. מעשה אצילי נוסף היה שמנהלים זוטרים במפעל היו שמים לנו כריך או משהו לאכול בתאים שלנו כי ריחמו עלינו. אנחנו לא היינו רגילים למעשים אצילים ואנושיים כאלה.

בימי ראשון לא היתה עבודה במפעל ושמחנו שנוכל לנוח קצת. אך התברר לנו שזה היום הגרוע ביותר והאכזרי ביותר בשבוע. הוציאו אותנו מהצריפים לעבודות פיזיות קשות – למלא את מחסן המזון במחנה ולהוביל עצים ופחמים למטבח. אלה היו עבודות פרך. אחר כך היינו מנקים את השירותים והמקלחות שלנו ושל הקאפו. אנחנו כבר ייחלנו לחזור למפעל שבו היינו קצת יותר מוגנים.

באחד הלילות היו לנו געגועים לגטו ולאמא. אמנם מוזר להתגעגע לדבר איום כמו הגטו אך שם לפחות היתה אמא וגם קצת אבא. החורף במחנה גרליץ נמשך. הקור, הרעב, חוסר ההגיגה והכינים עשו לנו רע מאוד פיזית ונפשית. זו כבר שנה חמישית של המלחמה – כמה עוד אפשר לסבול? דרגש השינה במחנה היה לא אנושי, הממונים צעקו עלינו כל הזמן, וכשאדם היה רוצה ללכת מהצריף לשירותים הוא היה צריך להיזהר כי הוא היה יכול לחטוף מכות רצח ללא כל סיבה. היתה לנו תחושה שאנחנו כמו כלבים שמחכים לשאריות מזון- זאת היתה רגשה נוראה.

אבל בהמשך היתה לנו הרגשה שמהוהו בכל זאת קורה. הנהלת המחנה היתה מתחלפת רבות, השמירה נהייתה דלילה יותר, ופה ושם היו מחליפים את האס. אס אנשי וורמאכט, שהיו אנשי מילואים מבוגרים יותר. השינויים הללו חיזקו בנו את התקווה שיבוא יום ונהיה חופשיים. כבר לא היו לנו כוחות יותר. סימן מרגיע נוסף שהיה, הוא שאחי, שהיה מנקה את חדרם של האס. אס החל פתאום לקבל יחס קל יותר, ולפעמים אפילו היה זוכה לקבל כריך או פרי. במקביל, התחלנו מדי יום לשמוע במפעל אזעקות והפצצות שהיו די קרובות לאזור שלנו. המקלטים היו מחולקים לשלושה – לגרמנים, לאחרים (פועלים פולנים ורוסים) וליהודים ולצוענים, שהיה מקלט פתוח שהוא לא באמת מקלט. היו בינינו כאלו שקיוו שהמפעל יתפוצץ וזה ייסמל את סופם של הגרמנים. באותם ימים התרוצצו בליבנו חלומות. הפיצוצים באזור סימנו לנו שיש מי שמתנגד לגרמנים. אך יחד עם התקווה גם חששנו – מי יודע אולי עם כניעת הגרמנים, הם גם ייחסלו אותנו ברגע האחרון כנקמה.

לאט לאט החורף הלך ונגמר, השלג נמס והיה קשה מאוד למשוך את קבקבי העץ בבוץ, אך עדיין היינו חייבים לעמוד בקצב ההליכה. ימים חלפו, ואפילו שבועות, אך למרות כל התחושות, לא חל שינוי לטובה – למעט הקור שנחלש והבוץ שהתקשה. אך כשהתקרבו לאפריל 1945, הנהלת המחנה הודיעה לנו על סיום העבודה במפעל וכי אנו נשארים במחנה עד להודעה חדשה. המתח והחשש שלנו היו אדירים, שכן לא ידענו מה הם זוממים כעת, ובנוסף גם ידענו שנגמר כל האוכל במטבח. אנחנו פשוט יצאנו מדעתנו.

צעדת המוות

למחרת לפנות בוקר התעוררנו לקול צעקות של הלאגרקאפו: "לקום! לארוז חפצים!" ולנו הרי לא היה חפצים מלבד המדים הלבנים עם הפסים בצבע כחול כהה מאוד, כלי האוכל וקבקבי העץ. העצבנות של הממונים והשומרים היתה בשיא. סביבנו רעש והמולה ואנחנו התמלאנו פחד ורעדה. אחי ואני התחלנו לדאוג כיצד נשאר ביחד שהרי זה היה המאבק שלנו לאורך כל השואה- להישאר יחדיו. מחוץ למחנה שמענו הדי התפוצצויות והפגזות אוויריות, והנה הגיעה הפקודה להתייצב למפקד. היתה אווירה שמהוהו פתאומי קורה. עברה שמועה מפה לאוזן שהרוסים מתקדמים במהירות והתפללנו שיהיו שינויים לטובה. במפקד הלאגרקאפו צעק: "יש סכנה גדולה! היא מאיימת על כולנו! ועל כן לטובת כולנו עלינו לעזוב את המחנה". במפקד שוב ספרו את האומללים והיה ניתן להבחין כמה אנשים מתו לאורך כל התקופה במחנה גרליץ. פחד שרר במחנה. היה חשש אדיר וחוסר אונים לגבי מה עומד לקרות. היו כאלה בינינו שכבר לא היה להם כוח לצעוד. אנחנו התחלנו לצעוד ולצאת ממחנה גרליץ ליעד בלתי ידוע. בכל פעם שהיו עושים מפקד, המפקד היה קטן יותר ויותר.

התחלנו לצעוד כפי שהיינו רגילים לצעוד בדרך למפעל, והובטח לנו שבתחנה הקרובה נקבל לחם, אך לא ידענו מתי זאת תגיע. במהלך הצעדה השומרים היו עצבניים וצעקו וקיללו אותנו כל הזמן. היו כאלה שלא יכלו לצעוד והיו כאלה שצעדו כמו רובוטים. מדי פעם מישהו נפל מאפיסת כוחות, ואחרים מיד ניסו להרים אותו שכן אחרת צרור יריות היה מסיים את חייו. היו כאלה שניסו בכוחות אחרונים לקום ולא הצליחו, בידיעה שאם לא ייתחזקו תוך שניה – ימותו, והרי חבל למות לקראת סוף המלחמה לאחר כל התלאות שעברנו. היינו צועקים אחד לשני: "תתחזקו! חבל למות דווקא עכשיו!". אינני יודע היכן בדיוק הלכנו אך אני יודע שהלכנו באזור הפרברים. צעדנו בשלושה טורים, אך גם שלושת הטורים לא היו מסודרים לחלוטין, כי האנשים היו עייפים, תשושים ומעורפלי חושים מרעב. מה שגם היה נורא, הוא שהיינו מנותקים מהסביבה ללא כל תקשורת עם העולם החיצון ולא היה לנו מושג לאן אנו הולכים ומה קורה בעולם. בשלב מסוים כשהלכנו על הכביש הראשי הגיעה פקודה לזוז הצידה, ואז ראינו שורה של טנקים ושריוניות גרמנים עוברים לידנו, עייפים ובלי מרץ. מאז שיצאנו בבוקר כבר עברו שעות רבות ואז היה שוב מפקד, שוב עם פחות אנשים, ואז כל אחד קיבל את מנת הלחם. הרעב היה אדיר! אנחנו רק בראשיתה של צעדת המוות ומי יודע מי מאיתנו יוכל לשרוד בתנאים האיומים האלה.

הלילה ירד. עברנו ללכת בטור אחד. והחליטו ללכת לקראתנו ולתת לנו חופן גרגירי אורז לא מבושל השקוע בתוך מים חמים. אי אפשר להגדיר מה זה היה בכלל, ואמנם זה היה כבר אפרייל, אבל הקור בלילה היה עז, כך שמעט המים החמים והאורז היו חשובים מאוד. הם הורו לנו לשכב על האדמה שהיתה קרה ורטובה. ניסינו להתקרב אחד לשני בכדי להתחמם אחד מהשני, ורבים מלמלו תפילה וביקשו מאלוהים לא לקום בבוקר. אחי נצמד אליי וניסיתי לעודד אותו: "מוישה! אנחנו לקראת סוף הסבל! חזק ואמץ!" (אני זכרתי את הממרה הזאת מתנועת הנוער הציוני). אחי השעין את ראשו על ראשי כאילו הוא מסכים איתי, ושקענו בתרדמה עמוקה. למחרת היום ההרגשה היתה עוד יותר גרועה – הגוף כאב מהשינה על האדמה ומההליכה. הרגשנו שרגלינו מסרבות ללכת. עשו ספירה והודיעו לנו שהיום את הלחם נקבל רק בערב. היתה תחושה שבתנאים האיומים הללו צפוי לנו חיסול מהיר וסוף מר. אנחנו אומנם לא ידענו את זה, אבל תוך שבועיים המלחמה עמדה להסתיים. אנחנו, שחשנו שהמלחמה עומדת להסתיים, כבר היינו

חסרי סבלנות, וחוסר הסבלנות הזה הקשה עלינו עוד יותר והתיש את כוחותינו.

אנחנו צעדנו כל הזמן במעגל. היינו עוזבים מקום אחד ואח"כ חוזרים אליו. לעתים זה היה מעודד כי הבנו שהם לא מקבלים הוראות ואולי הם מתחילים לאבד את הצפון. מצד שני, שוב חששנו שהם מנסים להתיש אותנו עד לחיסול מוחלט. מי יודע מה הם רצו מאיתנו. במחשבות האלה צעדנו ותקווה קטנה ביותר בליבנו. הסבל נמשך, היינו כבר חלשים, חלקינו ממש שלדים. עבר שבוע והתחיל שבוע שני. שוב שינה על האדמה, שוב חתיכת לחם, שוב יום, שוב לילה, שוב מסתובבים. באחד הימים הביאו אותנו למחנה נטוש כלשהו. וכאן בפעם הראשונה קיבלנו מרק, שהיה אמור להספיק לנו ל-24 שעות, כי לחם לא נקבל. אז גם ראינו שלאט לאט האס. אס נעלמים ואת מקומם תופסים חיילי וורמאכט זקנים. באותו הזמן שמענו מאחד האחראים על הצריפים מה עלה בגורלם של אותם יהודים חלשים וחולים שנותרו במחנה ולא יכלו לצאת אל הצעדה. הם הובלו לתאי הגזים ולמשרפות תוך כדי שהם צועקים שהם כבר לא חולים.

כך המשכנו ללכת והתחלנו את השבוע השלישי של הצעדה, וכוחותינו כבר הולכים ונגמרים. בתחילת אותו שבוע יצאנו לצעוד שוב בדרך ראשית, ושמענו רעש מחריש אוזניים של אופנועים. היינו בטוחים שאלה אס. אס. שמגיעים לחסל אותנו, אך אלה היו גרמנים בלבוש אזרחי עם צלב אדום שמסמל רפואה (הם כנראה ניסו להסוות את עצמם). הם חלפו במהירות על פנינו, ואחריהם עברה שיירה של פליטים מבוהלים, שסחבו חבילות ודחפו עגלות. הפעם אלה כבר לא היו הגרמנים בעלי העולם, אלא גרמנים מפוחדים שבורחים מפני הרוסים. התחבקתי עם אחי היקר ובבכי אמרתי: "האמנם זכינו לשרוד? האם זו האמת?" בתוך שמחה ובלבול פתאומי שאולי אנו חופשיים, השומרים שלנו החלו להתמעט, ופתאום הכרנו את הדרך שמובילה אותנו חזרה לגרליץ. דבר זה מלמד שבעצם במהלך כל שבועות הצעידה היינו באותו אזור. אני כל כך שמחתי על שזכיתי לראות את הגרמנים מפוחדים ונסים על נפשם, אך שוב פחדנו שמא מובילים אותנו למחנה לחיסול.

נכנסנו למחנה והתגלה לנו מחזה מדהים – כל אנשי הסגל הגרמנים לבושים בבגדים אזרחיים עם צלב אדום של רפואה, עולים על כלי רכב אזרחיים ונעלמים! התבוננו בהם ומתוך חולשה פיזית ורגשית עצמנו את עינינו. לא הבנו את גודל השעה, ולא יכולנו לשמוח את הרגע הזה. אלו מאיתנו שהיה להם כוח, נכנסו לצריפים והלכו לישון. "האם אנו בחלום או שזה אמיתי?" הביטחון העצמי שלנו הגיע לכזה שפל מדרגה, שלא ידענו גם בשלב הזה אם אולי יש איזשהי יחידה שתגיע לחסל אותנו. באפיסת כוחות תפסנו מקום בצריף ונרדמנו. המחנה התרוקן מהגרמנים ומאנשי הסגל והיה לנו קשה מאוד לחזור לחיים של אדם חופשי. אחי ואני אספנו כוח, אינני יודע מהיכן, ואנו, שני האומללים, החלטנו לצאת לכיוון העיר גרליץ. יתר האנשים החלו להתפזר גם כן, ואלו שלא יכלו נותרו לשכב ולחכות לעזרה. כשהגענו לגרליץ, התקרבונו לבית נטוש, ובתעוזה נכנסנו לדירה וחיפשנו קצת אוכל. מצאנו מזווה ובו שימורי פירות וירקות, אבל לא היה לנו כוח לאכול. אחרי הצום הארוך, הגוף החלש והריק שלנו התקשה לקבל אוכל. היינו צריכים חלב, כמו תינוקות. שתינו קצת ממיץ הפירות המשומרים, בכדי להחזיר לגופנו הרגשה של חיים. ניגשנו לחלון החדר, ושמענו את צלצול הפעמונים של הכנסיות וכריזה: "המלחמה נגמרה". אנחנו בני חורין.

אחי ואני התבוננו מסביב, עם רגשות מעורבים של בלבול ובהלה ושמחה, עצב וטשטוש, כי עדיין לא קלטנו את גודל השעה. אולי ציפיותינו היו מוגזמות, אך התחלנו לחשוב על הבית, המשפחה והרי אנחנו בכלל נמצאים במדינה רחוקה. איך נגיע הביתה? הכל היה נראה כל כך רחוק וזר. אך אולי בכל זאת נזכה לראות מישהו מהמשפחה. זה היה חלום.

אנא ספרי/י על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ

(ציוני דרך: השחרור וחזרה הביתה, חיים אחרי המלחמה, בריחה, העפלה/ עליה):

התקופה שלאחר השחרור

יום כניעת הגרמנים היה ב-9 מאי 1945. עם השחרור התחלנו להתעניין באפשרויות התחבורה, והתברר שהרכבות היו מלאות בחיילים, שבויים ואזרחים, ולא היתה אפשרות לצאת מגרמניה. היו אלפי חיילים ברכבות והם קדמו לכולם. יום יום היינו הולכים לתחנת הרכבת ומגלים שאין מקומות. יום אחד ראינו שאנשים עולים לגג הקרונות ופשוט לא אכפת להם מעניין הבטיחות של הנסיעה. כולם רצו פשוט לעזוב את האדמה הארורה הזאת. לנו היה אמנם דיור נוח שם, וקיבלנו עזרת קיום מהג'וינט ומאונר"א, קיבלנו תלושים לקניית אוכל ובגדים, וכן קצבת כסף, אך עדיין רצינו לחזור הביתה. את רוב זמננו בילינו ברחובות גרליץ, בהתעניינות איך מגיעים לפולין, וכל הזמן חשבנו האם נזכה לפגוש את יקירנו, שהרי עכשיו, כשמצבנו הוטב, יכולנו לחזור ולהתפנות לעניינים רגשיים. לא פעם הייתי מתעורר בלילה ושמעתי את המילים: "לקום! מיפקד!" אך הייתי מתעורר ולא היה כלום. אלה היו רק חלומות נוראיים רוויי קללות ואלימות. אך כעת אנו שווים וחופשיים.

עברו מספר ימים נוספים, ואנו איבדנו את הסבלנות. החלטנו לעזוב את גרליץ בכל מצב ולהגיע ללודז'. אלפי פליטים וניצולים מכל העמים והשפות היו ממלאים את תחנת הרכבת. החלטנו לעלות על גג הקרון במחשבה שהרי מה כבר יכול להיות – אנחנו הרי לא מובלים ע"י חיילי אס. אס.. ממעט החפצים שהצלחנו לאסוף לקחנו רק את החיוניים ויצאנו לכיוון לודז' ברגשות לא ברורים. לאחר

שעות של נסיעה הגענו לתחנה שהיתה כמעט הרוסה וסביבה עיר שבה הרס רב. בתחנה היו מתנדבים שיחלקו דברי מאפה ושתייה לניצולים. חשבתי לעצמי כמה זה נחמד, וכיצד חוזרת לנו התחושה שאנו שוב בני אדם. בנוסף קיבלנו הנחיות ואינפורמציה על הדרך להגיע ללודז' בפולנית, רוסית ואנגלית. גם כאן, התחנה היתה מלאה. אך לנו כבר היה את המקום על הגג שהתרגלנו אליו. סוף סוף הגענו ללודז'. בלב נפעם עזבנו את התחנה רועדים מהתרגשות. לא האמנו ששוב הגענו לעיר הולדתנו. כאן נקטעו שנות ילדותנו ונערותנו אך בכל זאת הגשמונו חלום. מחוץ לתחנה היה שלט מטעם הוועד היהודי המקומי ובו קיבלנו מידע על כתובת הקהילה בלודז' שאמורה לעזור לפליטים במזון, ביגוד ולינה. אך אנו רצינו להגיע לביתנו והעזרה לא עיניינה אותנו בשלב זה. חשבנו שאולי בביתנו תחכה לנו אמא או מישוהו מהמשפחה. שכרנו כרכרה והגענו לבית. אך הסביבה היתה כל כך שונה, ונראה היה שחלפו עשרות שנים מאז שהיינו שם. הגענו למיילצ'רסקו 6. בבית כבר גרו פולנים נוצרים שלא ברצון הסכימו לענות על השאלות שלנו. ההרגשה היתה קשה. החלטנו לחפש את מי שהיה השוער של הבית – והוא קיבל אותנו בשמחה מלאכותית. היינו רעבים למידע – האם מישוהו מהמשפחה או מהשכנים חזר, אך לא מצאנו איש. זאת היתה אכזבה איומה. אז הבנו שאולי נותרנו השניים היחידים. כשהלכנו לצרכניה שמול הבית שלנו, שבעליה הכירו אותנו (הצרכניה היתה סניף של רשת "ספודז'לניה ספוזיבדב") – האכזבה היתה גדולה עוד יותר. בעל הצרכניה, מר מייצ'ק, מת בזמן המלחמה, ואשתו שנותרה, אמרה בראותה אותנו: "אתם עוד בחיים? הרי אמרו שהגרמנים הרגו את כל היהודים!?" זה דקר בליבנו, אך לא רצינו להראות לה את זה, ועשיתי עצמי לא שומע. היא שאלה אותנו האם נרצה לחזור ולחיות כאן, וענינו לה שכאן אנו מרגישים כמו בבית קברות, ובבית קברות לא בונים חיים (השבתי לה מנה אחת אפיים).

המציאות היתה עצובה מאוד, אך עדיין היתה בליבנו תקווה. הרי חלף רק חודש מתום המלחמה, ואולי מישוהו בכל זאת יחזור. בלית ברירה פנינו לוועד היהודי, על מנת לנסות ליצור קשר כלשהו עם אמא. היו להם רשימות של המעטים שחזרו, ואנחנו היינו מעיינים ברשימות האלה כל יום, אך לצערנו לא ראינו אף שם מוכר. באותו זמן שמענו על התארגנות ציונית שעניינה אותנו מאוד, וקיבלנו גם מעט כסף ותלושים, דבר שחימם לנו את הלב על כך שיש מי שרוצה לעזור לנו. יום יום בדקנו את הרשימות הרבות, ויכולנו להבין כמה רבים היו הנרצחים. לאחר שהתייעצנו אחד עם השני, החלטנו בצער ובכאב שכך אי אפשר להמשיך והתגבשה בליבנו ההחלטה לעלות לארץ ישראל – כי כך נראה עם ללא מולדת.

בכל זאת רצינו לנצל את שהותנו בלודז', והחלטנו לבקר יום אחד את דירתנו בגטו ברחוב פיבנה, בכדי לחפש תמונות או מזכרות. הדלת היתה פרוצה. אי אפשר היה להכיר את הדירה. הכל היה הרוס. זוהמה מוחלטת ולא ניתן היה לאתר דבר שיינחם אותנו במעט. למחרת הלכנו לבקר בבית הקברות בשכונת מרישין, ורצינו להגיד קדיש על הקבר של אבא. אך גם כאן הכל היה הרוס ולא היה שום זכר לקבר. הבנו שאדמת פולין מקוללת עבורנו ועלינו להמשיך לחלומנו בארץ ישראל. בימים הפנויים הלכנו לבקר גם את הדירות של דודה הינדה ודודה סאלה ודוד אבא ודוד אברם. אך גם כאן לא מצאנו שום דבר מעניין. במקביל, כל הזמן המשכנו להתעניין בנעשה בארץ ישראל, והתברר לנו שגם שם לא רצו אותנו – האנגלים סגרו את שערי הארץ, והפליטים לא יכולים להיכנס, אך זה לא הרתיע אותנו: "עמנו לא יהיה יותר הפקר! חייבת להיות לנו מדינה! כך נהיה שווים ליתר העמים בעולם!". נודע לנו שגם התושבים הערבים מתנגדים לשובנו, ושהעליה כרוכה בקשיים רבים, אך החלטנו שלא נסים לבנות את חיינו בניכר.

באחד הימים, יצרנו קשר עם הממונים על הקהילה בלודז', ונודע לנו על התארגנות של גופים שונים שמטרתם ציונות ועלייה. נודע לי שיש ארגון שנקרא "איחוד" הממוקם ברחוב זבצקה התואם את השקפותיי. בארגון היה נוער שארית בפליטה ופרטיזנים לשעבר. הצטרפנו גם אנו לארגון. זאת היתה הפעם הראשונה שחשנו הנאה על אדמת פולין. כולנו היינו חזורי התלהבות ושרנו שירי מולדת וגעגוע, שירי מחנות ופרטיזניים. חשבנו שאולי מצאנו לנו תחליף למשפחה שאבדה – אולי אנחנו לא לבד. עם הזמן הקבוצה גדלה והיו בה חיי תרבות, כשכל אחד נשא בתפקיד מסויים. שקדנו על לימוד השפה וחיי התרבות בארץ ישראל. למותר לציין שהמשכנו יום יום לבדוק את הרשימות ולצערנו לא היה חדש בנושא.

הקבוצה שלנו קיבלה את השם "ניצחון" והיינו אמורים, גם בארץ, לחיות כקבוצה. אני הייתי גזבר הקבוצה ואחי עסק בשיוט הקירות בתמונות מנהיגי הציונות. המדריך שלנו, יוסק ווסרציראר היה ניצול שואה עם כשרון אדיר ודאג שימינו יהיו מלאי תוכן. לאט לאט, התחילו לבקר אותנו אנשי "הבריחה" שהיה ארגון מחתרתי שארגן את העלייה הבלתי לגאלית לארץ. היינו חזורי אופטימיות והבטחון העצמי חזר אלינו. באחד הימים ראינו שיש אפשרות לפרסם בעיתונות הבינלאומית ובמספר שפות, את השמות של הנעדרים על חשבון הג'וינט. זה הפיח בנו מעט תקווה אך ללא הועיל.

האווירה בפולין לא היתה מלבבת ומאוד אנטישמית. מעת לעת שמענו משפטים ברחוב כגון: "חבל שהיטלר לא סיים את העבודה". זה היה התמריץ הטוב ביותר לעזוב את פולין במהרה. והנה, הגיע היום, בנובמבר 1945, אנו היינו הקבוצה הראשונה המועמדת לעלייה, ועזבנו את לודז' לכיוון רייכדבאכט (שלזיה התחתונה). ראש הקבוצה היה יוסק, והתחושה היתה של הגשמת החלוציות. כעבור שעות נסיעה באוטובוסים הגענו למעוננו החדש. וגם כאן, הקמנו מחדש את כל ועדות הקבוצה, והחלנו ולנהל חיי חברה ותרבות מלאים.

בינואר 1946 ארזנו את חפצנו לכיוון היעד הבא והזהירו אותנו שאם יישאלו מי אנו, נדבר בשפת תפילה כדי שלא יבינו שאנו יהודים, אלא יחשבו שאנו אוזבקים או טורקים. היעד היה חוה חקלאית בגרמניה "פירסבאך" שבה היינו אמורים לעבור הכשרה

לקראת החיים בארץ. היה לנו סיפוק שאנו מגיעים כמנצחים לגרמניה והם צריכים ללמד אותנו. יצאנו לדרך על משאיות של הצבא האמריקאי מלווים באנשי "הבריחה" ומצויידיים במסמכים וחומות מזויפות. התחנה הראשונה היתה פראג בצ'כיה – וכאן זכינו ליחס חם ולבבי. לבסוף הגענו לגרמניה שממנה כל כך רצינו לברוח אבל כעת אנו במצב שונה לחלוטין. היינו 70 איש עם תקווה. יחד עם אנשים מקבוצות אחרות הגענו לחווה בשירה ובנגינה, ומתוך הבנה שאנו נמצאים בגרמניה רק באופן זמני – עלינו לנצל אותה לצרכינו.

מהחווה חקלאית בגרמניה לאיטליה

החווה שהיתה בבעלותו של גרמני נאצי, נעזבה ונתפסה ע"י אנשי "הבריחה". לחווה היו שתי מטרות – להוות תחנת ביניים בדרך לארץ ישראל ולימוד חקלאות. בחווה נותר האנס, הפועל החקלאי של בעלי החווה, והוא היה צריך להדריך אותנו בנושאי חקלאות מודרנית. שוב, התארגנו שם בחווה, והיו לנו חיי חברה ותרבות מלאים. גם כאן, המשכנו ללמוד על הנעשה בארץ ישראל, וגם כאן נרשמנו ע"י נציגי אונר"א על מנת לקבל תלושים לאוכל ולביגוד. החיים בחווה היו טובים מאוד ואפילו ראינו בה סרטי קולנוע. הרגשנו שאנו מבריאים שם נפשית ופיזית.

במהלך דצמבר 1946, קיבלנו הודעה שעלינו לעזוב את החווה ולהמשיך לכיוון איטליה. בינתיים כבר הגיעה קבוצת יהודים מהונגריה שתפסה את מקומנו. המטען שאספנו עד כה, נשלח לקיבוץ ניצנה, אך הוא נאבד, לאחר שהקיבוץ נכבש ע"י המצרים. אותנו זה לא ריגש, כי גם כך היינו רגילים תמיד להפסיד.

היינו על המשאיות בדרכנו למילאנו שבאיטליה, מלווים שוב באנשי ה"בריחה". הדרכים היו מושלגות, וכשהתקרבו להרי האלפים, היינו מוכרחים לרדת מהרכבים ולטפס רגלית. היו בינינו מבוגרים שהתקשו בהליכה למרות העזרה שקיבלו מאיתנו. כעבור מספר שעות הגענו ליעדנו במילאנו, עיפיים אך מאושרים. קיבלנו סידורי לינה ומזון, ולאחר המסע המפרך הלכנו לישון. למחרת נמסר לנו שנצטרך להישאר במחנה ניקולינו הנמצא בארמון שהיה תפוס בעבר ע"י הפאשיסטים של מוסוליני.

לאחר שבועיים במקום עברנו לגלוגיאסקו, ושוב נרשמנו באונר"א כפליטים בכדי לקבל סיוע. זה היה שטח של צריפים, וגם שם ניהלנו חיי קהילה ותרבות מלאים. חגגנו שם באביב 1947 את חג הפסח עם קהילה היהודית בעיר, וזה עורר בנו געגועים למשפחה ולבית.

ב-15 במאי 1947, אמרו לנו להתכונן למשימתנו האחרונה, ויצאנו לכיוון נמל גנואה. היינו מוכנים רוחנית לקרב המכריע על העליה לארץ. בגנואה הצטרפנו לקבוצות אחרות, והיינו יחד כ-1,400 איש. לפי התוכנית הספינה היתה אמורה להתקרב למקום, ולקלוט אותנו בחשאי בחשיכה. באופק ראינו כלי שיט עלוב וישן. כעבור שעה, הגיעה הוראה לצאת ברגל לכיוון כפר דייגים איטלקי, שכן עלינו להמתין לזמן מתאים יותר. צעדנו בלילה שעות ארוכות וחשהו שהמאבק הזה פשוט לא נגמר. לפתע הגיעו אנשי העליה ב', לבושים בגדי דייגים ונשק מוסתר, והושיבו אותנו חמישה אנשים בכל סירת גומי. וכך הצלחנו לעבור לפרדס הקרוב לחוף. בפרדס שהינו 6 ימים ולילות, ללא מקום לינה, ואמרו לנו שעלינו להמתין לזמן המתאים שנוכל להפליג לכיוון חיפה. במהלך שהותנו בפרדס אכלנו תפוזים ושתינו מים מג'ריקנים שהתרוקנו מנפט. היה קשה אבל התקווה היתה אדירה.

הנה, הגיע היום, והתקרבה אנייה. סידרו אותנו בתוכה בצפיפות כמו סרדינים, אך קיבלנו הכל באהבה וחרף החשש שלנו כי לא ידענו לשחות. באנייה היו דרגשי עץ בארבע קומות, וחשנו בחזקה את הטלטולים שלה. באנייה הנושאת את השם "התקווה" התנאים היו קשים, אך מצב הרוח היה טוב. הטלטולים בים נמשכו 14 יום. באנייה קיבלנו הוראות כיצד עלינו לנהוג עם הגעתנו. אבל כשתקרבו לארץ, האנגלים ליוו אותנו באמצע הים, וכשהיינו קרובים לנמל חיפה, מטוס בריטי הנמיך טוס מאוד מעל הספינה ונעלם. באנייה היתה אווירה קשה מאוד, וכעבור דקות מועטות, הגיע שתי משחתות בריטיות וכיתרו אותנו. אנשי ההגנה הורו לנו לצאת לסיפון כדי שנהיה מוכנים לקרב ואנו זרקנו עליהם בקבוקים וכל מה שבא לידי. אנשי ההגנה שמו חוטים דוקרניים על מנת שהחיילים הבריטיים לא יוכלו לעלות לספינה, אך זאת היתה מלחמה אבודה, וקצין בריטי צעק לעברנו שעלינו להיכנע ושאינו לנו רשות להיכנס לפלסטינה. אמרנו להם: "אנחנו 1,400 ניצולי שואה הרוצים להצטרף למולדתנו. התביישו לכם! אחרי מה שהגרמנים עשו לנו – מלחמתכם בנו היא פשע!" הם ענו שהם קיבלו הוראה לעצור אותנו ואם לא ניכנע הם ישתמשו בכוח. הם נכנסו לאונייה משני צידיה ולאחר קרב מכות של שעה הגיע כוח בריטי חדש מצוייד ברובים ובאקדחים, אנחנו רצינו למנוע מרחץ דמים חסר טעם ובלית ברירה ובצער נכנענו והחיילים הבריטיים כבשו את האונייה. באותם הרגעים אנשי ההגנה נעלמו מהאנייה כמו צפרדעים בשחיה. האונייה התקדמה, השליכה עוגן בנמל חיפה, כשסביבנו חיילים בריטים מזויינים, קולות נפץ וספינות גירוש הממתנות לנו. כשהגענו עשו עלינו חיפוש, ווידאו שאין לנו נשק ואנו בתוך ההמולה פצחנו בשירת התקווה ולרבים זלגו דמעות של ייאוש. במקום נכח איש הסוכנות היהודית שביקש שנתנהג כראוי ואמר שאנו נשלח לקפריסין אך שהותינו שם תהיה קצרה ונגיע לארץ באופן חוקי. עלינו על המשחתות הבריטיות לכיוון המחנות בקפריסין, שם ניקלט שוב על-ידי אנשי אונר"א.

קפריסין

עוד באותו היום הגענו לקפריסין לאזור פמגוסטה, ומכאן הועברנו באוטובוסים למחנות. כאן היינו צפויים להיות זמן בלתי ידוע. כאן

גם חילקו את הקבוצה שלנו למחנה קיץ ולמחנה חורף. אנחנו עברנו למחנה חורף מספר 68. שוב, את רוב הזמן העברנו בפעילויות תרבות, לימוד השפה העברית ותרגילי הגנה ללא נשק. במהלך הזמן ביקרו אותנו גם זמרים מהארץ כמו שושנה דמארי ויפה ירקוני, ושחקנים כמו מרגלית גיבור (ששיחק ב"חייל האמיץ שוויק"). אנחנו ידענו שזו התחנה האחרונה לפני הגעתנו לארץ, וניסו לסגל אותנו להווי בארץ ישראל ככל שניתן. זאת כבר היתה שנת 1948 והיינו מאזינים לחדשות מהארץ על המאבק להשגת העצמאות. היו מגיעים אלינו גם שליחים שהסבירו לנו כיצד נוכל לברוח מקפריסין ועד כמה היישוב בארץ זקוק לתגבורת שלנו. כעבור שבועות אחדים יצאה הוראה של הבריטים שכל מי שיש לו תינוק יכול לעלות לגאלית לארץ, ובהמשך גם כל מי שהוא בן 18 ומטה. אחי, מוישה, היה נראה כמו ילד צעיר, ולכן גם הוא הצטרף לעוזבים. הייתי מאושר בשבילו, אך גם היתי עצוב להיות לבד, לאחר כל המאבקים שלנו להישאר יחד, אך שכנעתי את עצמי שהוא עולה למקום בטוח וכשאגיע לארץ נתאחד. כעבור מספר חודשים הכריזו על הקמת המדינה, ואני עדיין הייתי בקפריסין. השמחה היתה אדירה. כולנו שרנו שירים ושחננו – סוף סוף תהיה לנו מדינה עצמאית. זה לא חלום. לאחר מספר ימים חשבו כבר כיצד להבריח אותנו מהמחנה ואף תכננו תוכנית בריחה בזמן החלפת זקיפים של המחנה. בה בעת נודע לנו שפרצה מלחמת השחרור ועל הקרבות ביישוב היהודי. אני כמובן מיד דאגתי למשה, אך לפתע קיבלתי מכתב קטן ממנו שהרגיע אותי: משה גויס והוא בנגב. לא הבנתי כמובן היכן הוא ובמה מדובר, אך עצם סימן החיים היה דבר גדול. עם חלוף הזמן היתה לנו הרגשה שמתקרב הקץ לשהותנו שם, ובחודש דצמבר 1948 קיבלנו מההגנה פקודה להתייצב כל יום לאימון זחילה וכן קיבלנו תוכנית לבריחה מהמחנה. ב-20 בדצמבר 1948, באפלה גמורה, היינו קבוצה של 20 איש וזחלנו זחילה צבאית מתחת לגדרות תיל והתרחקנו מהמחנה. כשהיינו מרוחקים כבר כחמישים מטר מהגדר ומהזקיפים הבריטים הגיעה הפקודה להתקדם רגלית לכיוון ניקוסיה. וכך, צעדנו בהליכה מבוקרת עם ראש מורכן, כ-20 קילומטרים, בליווי איש קשר, עד שהגענו שוב לפרדס וקיבלנו תפוזים ומים בקנקני נפט, אך לא התלוננו כי ידענו מהו חלומנו. אחרי ימים ספורים בפרדס, עזבנו את המקום חזורי התלהבות, וב-31 בדצמבר 1948, כשהשומרים היו שיכורים בערב הסילבסטר, התקרבה ספינה לחוף, ואנו שטנו זוגות-זוגות בסירות הגומי שלקחו אותנו לאוניה, ושם קיבלנו לראשונה מזה 10 ימים, מזון מוצק. שטנו לכיוון חיפה וכשהגענו ראינו את דגלי ישראל מנופפים, שמענו רק את השפה העברית והתרגשנו מאוד להגיע לישראל, שלה יש צבא משלה ושלטון עצמי. לשמחה שלנו לא היו גבולות. כבר באותו הלילה של יום הגעתנו לארץ, לקחו אותנו מהנמל בחיפה באוטובוסים ישר למחנה הצבאי בבית ליד וחילקו אותנו לתפקידים, כל אחד לפי כישוריו.

נא ספרי על חיך בארץ

(צינוי דרך: לימודים/ תעסוקה, שירות צבאי, פעילות ציבורית או תרבותית, משפחה/ דורות המשך וכו'):

שירות צבאי

כשהגעתי לבית ליד, ביום בו הגעתי לארץ, קיבלתי ציוד ומדים שהיו גדולים עליי בכמה מידות. עברתי גיוס גח"ל ותוך שעות נהייתי חייל. את הטעם הטוב של ארוחת הצהרים שקיבלתי בבסיס זכרתי עוד ימים רבים לאחר מכן. תמיד חשבתי שצריך להסתפק במה שיש ולא להתלונן. מיד לאחר הארוחה הלכנו למסדר צבאי וקיבלתי מספר אישי 138265. מכיוון שידעתי טוב את השפה, קצין התרבות, סא"ל איינהורן, החליט לצרף אותי כספרן ביחידת ההדרכה. כבר בימים הראשונים יצרתי קשר טוב עם אחי ושמחתי לשמוע שהוא מרוצה מאוד משירותו בחיל השריון ושהוא מרגיש טוב. בהמשך שירותי הצבאי עברתי טירונות וקורס למנהלי חשבונות ובהמשך מוניתי לסמל סעד וסמל רכב. לקראת סוף שירותי הוצע לי לצאת לקורס קצינים, אך שאפתי להיות אזרח וחורף ניסיונותיו של אחי שהיה בשירות קבע לשכנע אותי להישאר, לא הסכמתי. לאחר השחרור, לא היה לי לאן ללכת, היכן לגור, ממה להתפרנס, ואז הבנתי שהמאבק לקיום רק מתחיל. אך לא אבדה תקוותי, והשושלת לא נותקה. נדמה לי שזה גם היה רצונם של הוריי ומשפחתי הקרובה. יהי זכרם ברוך.

מהלך חיי בארץ

במהלך 22 שנה עבדתי במגוון תפקידים במשביר המרכזי. למדתי הנהלת ספרים מטעם ההסתדרות, סוג א', סוג ב', סוג ג', סוג ד', עד שנהייתי מנהל חשבונות עצמאי בעל זכות חתימה. כמו כן עבדתי באגודה הצרכנית "דן השרון". נישאתי לאביבה לבית שניידר זכרונה לברכה, ממנה נולדו לי 3 בנות. היא נפטרה בגיל 35 ממחלה קשה. לאחר 5 שנות אלמנות התחתנתי עם טובה לבית גנזר זכרונה לברכה, ממנה נולד לי בן נוסף. כיום יש לי 10 נכדים, ו-5 נינים בינתיים...

מוישה, אחי היקר והאהוב, היה לאלוף משנה בצה"ל ושימש כקניין הראשי של חיל החימוש. הוא הקים בית בישראל, ולפני מספר שנים הלך לעולמו ממחלה קשה. יהי זכרו ברוך.
במהלך השנים יצא לאור ספרי האוטוביוגרפי "חיי – נדודים ומאבק", המוקדש לזכר הוריי היקרים ומשפחותיהם.